SUN’IY INTELLEKT VA AXLOQIY MASALALAR: ZAMONAVIY FALSAFANING DOLZARB MUAMMOSI SIFATIDA

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi Hayitboyeva Zilola

Email: hayitboyevazilola36@gmail.com

Ilmiy rahbar: Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika institutio‘qituvchisi

muazzamaxmadjanova70@gmail.com

+998508826575

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellektning jadal rivojlanishi bilan bog‘liq axloqiy muammolar falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Sun’iy intellektning inson hayotiga kirib kelishi natijasida yuzaga kelayotgan mas’uliyat, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi, ijtimoiy tengsizlik va qaror qabul qilish jarayonidagi muammolar keng yoritilgan. Shuningdek, inson va texnologiya o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar hamda kelajak jamiyatidagi axloqiy tamoyillar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, axloq, falsafa, texnologiya, mas’uliyat, maxfiylik, ijtimoiy tengsizlik, qaror qabul qilish

Аннотация: В данной статье рассматриваются этические проблемы, возникающие в связи с быстрым развитием искусственного интеллекта, с философской точки зрения. Особое внимание уделяется вопросам ответственности, защиты персональных данных, социальной неравенства и процессам принятия решений. Также анализируются взаимоотношения между человеком и технологиями, а также формирование этических принципов в будущем обществе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, этика, философия, технологии, ответственность, конфиденциальность, социальное неравенство, принятие решений

Abstract: This article examines the ethical issues arising from the rapid development of artificial intelligence from a philosophical perspective. It highlights key concerns such as responsibility, data privacy, social inequality, and decision-making processes. The paper also explores the relationship between humans and technology, as well as the formation of ethical principles in future societies.

Keywords: artificial intelligence, ethics, philosophy, technology, responsibility, privacy, social inequality, decision-making

Sun’iy intellekt va axloqiy masalalar bugungi zamonaviy falsafaning eng muhim va bahsli yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. Insoniyat tarixida texnologik taraqqiyot har doim jamiyatning axloqiy me’yorlari va qadriyatlariga ta’sir ko‘rsatib kelgan bo‘lsa-da hozirgi bosqichda sun’iy intellektning rivojlanish sur’ati va uning qo‘llanilish ko‘lami bu jarayonni mutlaqo yangi darajaga olib chiqdi. Sun’iy intellekt tizimlari oddiy hisoblash yoki avtomatlashtirish vositasi bo‘lishdan chiqib inson faoliyatining murakkab sohalariga kirib bormoqda va bu esa insonning o‘zi haqidagi tasavvurlarini ham qayta ko‘rib chiqishga majbur qilmoqda. [1]

Sun’iy intellekt tushunchasi dastlab kompyuterlarning inson aqliga xos bo‘lgan vazifalarni bajarish qobiliyati sifatida izohlangan. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda esa u ma’lumotlarni qayta ishlash asosida o‘rganish moslashish va qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan tizimlar majmui sifatida talqin qilinadi. Bu borada Stuart Russell va Peter Norvig tomonidan yozilgan mashhur ilmiy asarlarda sun’iy intellekt inson kabi fikrlash va harakat qilishga intiluvchi tizim sifatida izohlanadi. Aynan shu jihat sun’iy intellektni axloqiy tahlil ob’ektiga aylantiradi chunki qaror

qabul qilish va mas’uliyat tushunchalari an’anaviy ravishda inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki sun’iy intellekt tizimlari tobora mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘lib bormoqda. Masalan tibbiyot sohasida diagnostika tizimlari bemor haqidagi ma’lumotlarni tahlil qilib davolash bo‘yicha tavsiyalar beradi. Avtonom transport vositalari yo‘l harakati sharoitini baholab mustaqil ravishda harakatlanadi. Bunday holatlarda axloqiy muammo shundan iboratki qaror noto‘g‘ri bo‘lsa javobgarlik kim zimmasiga tushadi. Bu savolga aniq javob berish murakkab chunki sun’iy intellekt tizimi bir nechta bosqichlarda yaratiladi dasturchilar algoritm ishlab chiqadi kompaniyalar uni joriy etadi foydalanuvchilar esa undan foydalanadi. Shu sababli mas’uliyatni taqsimlash masalasi zamonaviy etikada eng dolzarb muammolardan biri sifatida ko‘rilmoqda.

Sun’iy intellekt bilan bog‘liq yana bir muhim axloqiy masala shaxsiy ma’lumotlar va maxfiylik bilan bog‘liqdir. Katta ma’lumotlar tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan sun’iy intellekt tizimlari insonlar haqidagi ulkan hajmdagi ma’lumotlarni yig‘adi saqlaydi va tahlil qiladi. Bu ma’lumotlar foydalanuvchilarning xatti harakatlari qiziqishlari sog‘ligi moliyaviy ahvoli va hatto shaxsiy hayotiga oid ma’lumotlarni o‘z ichiga olishi mumkin. Shoshana Zuboff tomonidan ilgari surilgan kuzatuv kapitalizmi nazariyasida aynan shu jarayon tanqid qilinadi unga ko‘ra yirik texnologik kompaniyalar foydalanuvchilar ma’lumotlaridan iqtisodiy manfaat olish uchun foydalanadi va bu inson erkinligi hamda daxlsizligiga tahdid soladi. Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda bu masala insonning shaxsiy hududi qayerda boshlanadi va qayerda tugaydi degan savolni yuzaga keltiradi. [2]

Sun’iy intellektning rivojlanishi mehnat bozori va ijtimoiy tuzilmalarga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ko‘plab tadqiqotchilar jumladan Erik Brynjolfsson va Endryu Makafi o‘z asarlarida avtomatlashtirish natijasida ayrim kasblar yo‘qolib

ketishi mumkinligini ta’kidlaydi. Bu esa jamiyatda iqtisodiy tengsizlikning kuchayishiga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Axloqiy jihatdan bu jarayon inson mehnatining qadri qanday baholanadi degan savolni o‘rtaga qo‘yadi. Agar mashinalar inson o‘rnini egallasa unda insonning jamiyatdagi roli va ahamiyati qanday bo‘ladi degan masala ham dolzarb bo‘lib qoladi.

Sun’iy intellekt tizimlarining tarafkashligi ham jiddiy muammo sifatida ko‘rilmoqda. Algoritmlar ular o‘qitilgan ma’lumotlarga bog‘liq bo‘ladi agar ma’lumotlar noto‘g‘ri yoki bir tomonlama bo‘lsa tizim ham shunday qarorlar chiqaradi. Bu holat ayniqsa kredit berish ishga qabul qilish yoki huquqni muhofaza qilish tizimlarida qo‘llaniladigan algoritmlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki ayrim sun’iy intellekt tizimlari irqiy yoki jinsiy kamsitishlarga olib keluvchi qarorlar chiqarishi mumkin. Bu esa adolat va tenglik tamoyillariga zid keladi. Falsafada bu masala distributiv adolat nazariyalari bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi va Jon Roulzning adolat nazariyasi bu borada muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. [3]

Sun’iy intellektning harbiy sohada qo‘llanilishi ham axloqiy bahslarning markazida turadi. Avtonom qurol tizimlari inson ishtirokisiz nishonni aniqlab uni yo‘q qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin. Bunday texnologiyalar xalqaro huquq va axloqiy me’yorlarga jiddiy savollar tug‘diradi. Masalan inson hayotini yo‘q qilish qarorini mashinaga topshirish qanchalik to‘g‘ri degan savol keng muhokama qilinmoqda. Ko‘plab xalqaro tashkilotlar bunday qurollarni cheklash yoki taqiqlash tarafdori bo‘lib chiqmoqda.

Shuningdek sun’iy intellekt insonning o‘zini anglash jarayoniga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Agar mashinalar inson kabi fikrlay olsa unda insonni boshqa mavjudotlardan ajratib turuvchi asosiy xususiyat nima degan savol tug‘iladi. Bu masala ong va tafakkur muammolari bilan bog‘liq bo‘lib qadimdan falsafaning markaziy mavzularidan biri hisoblanadi. Zamonaviy faylasuflar bu borada turli

qarashlarni ilgari surmoqda ayrimlar sun’iy intellekt hech qachon haqiqiy ongga ega bo‘la olmaydi deb hisoblaydi boshqalar esa texnologik rivojlanish natijasida bunday imkoniyat yuzaga kelishi mumkinligini inkor etmaydi. [4]

Sun’iy intellektning axloqiy muammolarini hal etishda xalqaro tashkilotlar va ilmiy hamjamiyat muhim rol o‘ynamoqda. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan sun’iy intellekt etikasi bo‘yicha tavsiyalar bu borada muhim hujjatlardan biri hisoblanadi. Ushbu hujjatda inson huquqlari shaffoflik adolat va mas’uliyat tamoyillari asosiy prinsiplar sifatida belgilangan. Shuningdek Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan sun’iy intellektni tartibga solish bo‘yicha qonunchilik tashabbuslari ham bu sohada muhim qadam hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda sun’iy intellekt va axloqiy masalalar zamonaviy jamiyatning eng muhim muammolaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu masala faqat texnologik yoki iqtisodiy muammo emas balki chuqur falsafiy muammo hisoblanadi. Insoniyat ushbu texnologiyadan qanday foydalanishi uning kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishini belgilaydi. Shu sababli sun’iy intellektni yaratish va qo‘llash jarayonida axloqiy tamoyillarni hisobga olish zarur. Faqat shu holatda texnologik taraqqiyot inson manfaatlariga xizmat qilishi va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlashi mumkin. [5]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Russell, Stuart, Norvig, Peter. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Prentice Hall, 2021. – Sun’iy intellektning asosiy tushunchalari, algoritmlar va amaliy qo‘llanilishi haqida ilmiy manba.

2. Zuboff, Shoshana. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs, 2019. – Sun’iy intellekt va ma’lumotlar xavfsizligi, foydalanuvchi shaxsiyati masalalari haqida.

3. Brynjolfsson, Erik, McAfee, Andrew. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton &

Company, 2014. – Avtomatlashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar, mehnat bozori masalalari.

4. Bostrom, Nick. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press, 2014. – Sun’iy intellektning xavflari va axloqiy masalalari, kelajakdagi jamiyatga ta’siri.

5. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. UNESCO, 2021. – Sun’iy intellekt etikasi va xalqaro axloqiy me’yorlar bo‘yicha rasmiy tavsiyalar.

6. Islomjanovna A. M. HOZIRGI DUNYODA GLOBALLASHUV ASPEKTLARI VA UNING O ‘ZBEKISTONGA TASIRI //Global Science Review. – 2025. – T. 7. – №. 1. – C. 67-74.

7. Islomjanovna A. M. HOZIRGI DUNYODA GLOBALLASHUV ASPEKTLARI VA UNING O ‘ZBEKISTONGA TASIRI //Global Science Review. – 2025. – T. 7. – №. 1. – C. 67-74.